

דף כב

'אבל במפרש דברי הכל בכל שהוא, מאי טעמא? מפרש נמי כבריה דמי... אבל בשלא אטעום – דברי הכל בכל שהוא. פשיטא?...' צריך באור מדוע הוצרכו לטעם 'מפרש כבריה דמי' (ופרש"י לעיל שכשם שבריה אסורה משום חשיבותה, כמו כן בדיבורו הוא החשיבו לאסרו עליו), והלא גם אם אינו חשוב כלל הרי נשבע בפירוש שלא יאכל כל שהו, וכמו 'לא אטעום'. ומדוע בטעימה הקשו 'פשיטא' ואילו במפרש לא הקשו? (ואף על פי שבלשון תורה אין 'אכילה' פחות מכזית אך הלא ודאי כך לשון בני אדם כשאומרים 'לא אוכל כל שהוא', ובגדרים ושבועות הולכים אחר לשון בני אדם ואחר כוונתם?)

ונראה שאכן אם היה נשבע 'שלא אוכל חצי כזית' – פשיטא שחייב אך כיון שאמר 'שלא אוכל כל שהוא' היה אפשר לפרש לשונן על 'אכילה' המנימלית ביותר, 'וכל שהוא' שאמר – לאו דוקא. ועל כן הוצרכו לסברת 'כבריה דמי' שמצינו ששייכת אכילה אף בכל שהוא.

[סיעתא לדבר, שלכאורה מימרא זו דרבא, כבר אמרה ריש לקיש לעיל 'אי במפרש חצי שיעור ואלבא דרבנן' – ומדוע לא אמרו בגמרא 'וכן אמר ריש לקיש' כדרך הגמרא בכ"מ – אלא שמדברי ריש לקיש לא מוכח מידי, כי הוא נקט 'מפרש חצי שיעור', ובוזה פשוט שאסור, כפי שאמר, ורק רבא הוא שחידש שגם בשאומר 'לא אוכל כל שהוא' אסור בכלום, כדן בריה].

עוד יש דרך אחרת בכללות ענין זה, שבאר הגר"ט בחדושי (וכע"ז בהערות הגרמ"ש על ר"י מיגש), שאין סברת חכמים מפני שדעתו של אדם על אכילה של כזית דוקא, אלא שהוא נשבע סתם על אכילה, והשיעור אינו בכלל שבועתו כל עיקר, אלא שהתורה נתנה שיעור שבועה כשם שנתנה בכל האיסורים. [ורע"ק סבר שאיסור הבא ע"י עצמו, לא נתנה בו תורה שיעורים]. הלכך אף על פי שמפרש אכילת כל שהוא, היה מקום לומר שכיון שאסר על עצמו 'אכילה' צריך כזית, כיון שאין השיעור מכלל השבועה. (ובזה פרוש קושית הגמרא לעיל 'והא מפרש'). ע"ש.

'אמר רב פפא: מחלוקת בשבועות אבל בקונמות דברי הכל בכל שהוא. מאי טעמא, קונמות נמי כיון דלא קא מדכר שמא דאכילה כמפרש דמי... דאמר אכילה מזו עלי'. מבואר, שקונמות שהזכיר בהם 'אכילה' אינו חייב בכל שהוא. ונראה ששיעורו בכזית. וכן משמע מרש"י. ואפילו למאן דאמר 'יש מעילה בקונמות' והרי הם כהקדש והלא בהקדש חייב בפחות מכזית [ונראה ודאי שאין מועיל שיאמר בעת הקדשתו שלא יהיה בו מעילה אלא בכזית, שמתנה על מה שכתוב בתורה הוא] – אעפ"כ כיון שאינו הקדש ממש אלא לפי דיבורו, לא חל איסורו אלא כמו שאומר. (וכן נקט במשנה למלך – מעילה ד, ט).

דוגמא לדבר, האוסר ב'קונם' לזמן מסוים, פקע איסורו בתום הזמן, (כמפורש במשניות בפ"ח דנדרים), ואין אומרים שדינו כהקדש שאינו פוקע בכדי (כבגדרים ל) – כי מעיקרא לא אסר אלא לזמן.

סיכומי שיטות וכללים בדין מעילה בקונמות – ע' במובא בגדרים לה.

(ע"ב) 'זרבנן, שבועות איכא דרב פנחס, קונמות ליכא דרב פנחס'. לכאורה לפי הסברו של רבינא שוב אין צורך לסברת רב פנחס שהרי ניתן לפרש הברייתא כשלא הזכיר כלל אכילה, ומדובר בצירוף לשה-פרוטה לענין קרבן. אבל בשבועות, היות ומזכיר שם אכילה בכל שבועה – אין מצטרפין. כן העיר הגר"ט בחדושי (רג). וכתב להזכיר מכאן כשיטת הרמב"ם (שבועות ד, ה, כהסבר הכס"מ) שלפי המסקנא גם כשהזכיר 'אכילה' על כל אחד ואחד – מצטרפים. (וע"ע אבי עזרי מהרו"ה נדרים א, ו). ועדיין קשה לשיטת הראב"ד.

ואפשר שלא רצו לפרש כן, שנוח יותר לפרש מחלוקת רבי מאיר וחכמים בסברת רב פינחס וכדלעיל, מאשר לומר שחולקים אם קונמות מצטרפים בשלא הזכיר לשון אכילה. ועוד י"ל דחדא מתרתי נקט.

'בעי רב אשי: נזיר שאמר שבועה שלא אוכל חרצן, בכמה? דכיון דכזית איסורא דאורייתא הוא כי קא משתבע דעתיה אמשוהו, או דלמא כיון דאמר שלא אוכל דעתיה אכזית'. ספק זה שייך רק לפי הצד בספקו של רבא שאדם שנשבע על חרצן חיובו בכזית, אבל אם חייב בכל שהוא, אין מה להסתפק בנזיר (רמב"ן). וכתב שרב אשי בעי ב'אם תמצא לומר' לספק הקודם).

ולכאורה יש מקום ספק גם לפי הצד שהנשבע על חרצן חיובו בכל שהוא – נזיר שנשבע על חרצן, האם כיון שאסור בכזית, דעתו רק על כל מה שהרי בכזית הוא אסור ועומד, או שמא דעתו על הכל ושבועתו חלה גם על כזית, היות והיא כוללת גם פחות מכזית, ומשום 'כולל'. אך אפשר שאין שייך 'כולל' באופן זה מפחות מכשיעור על כשיעור, כיון שהכל בכלל האיסור. וספק זה שייך גם בשאר מקומות – הנשבע שלא לאכול נבלה כלל, אפילו כלשהו, האם חלה שבועתו גם על כזית, מתוך שחלה על פחות מכזית.

ומזה שהוצרכו רב ושמואל ור' יוחנן להעמיד בכולל דברים המותרים והאסורים – פשוט שאין ראייה, משום שבסתם אליבא דרבנן אין כוונתו אלא בכזית, אבל במפרש – יש להסתפק.

ושאלה זו נפתחה במפרשים; הגרעק"א בתשובותיו (עו; קנד) כתב לחדש שאם אכל כזית – אינו חייב על שבועתו, ואפילו לא אכל כזית בבת אחת אלא מעט מעט פטור, כיון שעל הכזית לא חל איסור שבועה. וכן צידד בחדושי אמרי ברוך על השו"ע (יו"ד רלח), ודייקו כן מלשון הרמב"ם והשו"ע.

ובודאי דיברו באופן שאסר עצמו אפילו על פחות מכזית, ולא כשנשבע רק על משהו, שאם כן אין השבועה חופפת כלל את איסור נבלה. ויש להעיר על דיוקם מלשון הרמב"ם והשו"ע, הלא הם דיברו כשנשבע 'כל שהוא' ומסתבר שכוונתו לאסור עצמו רק פחות מכזית. [ואם נאמר דמסתמא נאסר אף בכזית משום ה'כלשהו' דבגווייה, א"כ שוב אין לדייק מלשון הרמב"ם 'ואכל פחות מכזית' שאם אכל כזית פטור, כי אף שאוכל כזית חיובו על 'פחות מכזית' ולכך נקט לשון זו].

אך יתכן לדייק עיקר הסברא מלשון הרמב"ם (שבועות ד, ז) 'שבועה שלא יאכלנה (דמשמע כולה) וחזר ונשבע שלא יאכל כלום או שלא יאכל ככר זו (דמשמע אף כזית ממנה) חייב שתיים, שבשעה שנשבע בתחילה שלא יאכלנה אינו חייב אלא עד שיאכל כולה וכשחזר ונשבע שלא יאכל כלום או שלא יאכל אותה – משיאכל ממנה כזית יתחייב, וכשיאכל כולה יתחייב בשבועה ראשונה' – משמע שבהשלמת הככר אינו חייב גם משום שבועה שניה משום 'כולל'. וכן יש לדייק מרש"י כו: ד"ה אבל. [ונפ"מ בכגון שרק בכזית האחרון הוא שב מידיעתו, ולא מקודם]. ואולם בר"י מלונגיל (כו:): מפורש שחלה השניה על כל הככר ב'כולל' הואיל וחלה על מקצתה.

וע' חזו"א (שבועות, לדף כד) שהעיר מתוס' בחולין (קב: ד"ה שאין) שאף בשאכל כזית, מ"מ חלה השבועה על חצי שיעור ראשון. וע"ע בספר אילת השחר (להלן כג) שהעיר על חידושו של הגרעק"א. וכן מצד הסברא יש לעיין, גם אם נניח שאין אומרים מתוך שחל על חצי שיעור חל על שיעור, הלא כיון שהשבועה חלה על ח"ש, מדוע יפטור כשאכל שיעור שלם, ואף בבת אחת, הרי כבר חלה שבועתו. וע"ע בקובץ הערות לג,ה ובבית יש סוסי" עא.

ואולם המהרי"ק (קסה) פרש שהספק שבנזיר קיים לפי שני הצדדים בספק הראשון [וגרס בספק הראשון 'רב אשי' ולא 'רבא'], כי גם אם בעלמא חייב בכל שהוא, שמא בנזיר דעתו היה לאסור עליו רק מה שכבר הוא אסור באיסורי נזיר, לחזק את איסורו. (המהרי"ק לא גרס את המלים 'או דלמא כיון דאמר שלא אוכל דעתיה אכזית' אלא רק 'או דלמא דעתיה אכזית' ופרש שמלשון זה משמע שאותה סיבה שנאמרה לנימוק הצד הראשון בספק, 'דכיון דכזית איסורא דאורייתא הוא...'. – היא עצמה הסיבה לצד השני, שמשום שאסור בכזית, יש צד לומר שכוונתו היתה רק על כזית, ולא חלה השבועה). ובזה יתפרשו דברי הרמב"ם (שבועות ה,ח) שפסק אודות חרצן משהו בשאר כל אדם ספק, ובנזיר פטור. וכבר תמה הר"ן על טעמו. אך נקט שבנזיר דעתו על כזית דוקא. (וכיוצא בזה פירש בספר תורת חיים, שבנזיר נחשב החרצן כדבר מאכל שהרי אסורה תורה בזה, הלכך שבועתו היתה על כזית כשאר דברים הנאכלים).

עוד כתב הרמב"ן שספק זה אינו אלא לדעת הסובר חצי שיעור מותר מן התורה, שלכך חלה שבועתו על חצי שיעור, אבל להלכה שאסור מן התורה – לא חלה השבועה (וכן דעת הרשב"א כג: וכ"כ הב"ח בדעת הטור. וע"ש בש"ך סק"ז). ואולם הרמב"ם (שבועות ה,ז) והתוס' (כאן בתירוץ אחד ולהלן כג:) והר"ן (כאן ולהלן כג: ובגדרים ה. [וכן נקט בדעת הר"ף והרמב"ם]) ועוד ראשונים (תוס' הרא"ש, ריטב"א כאן ולהלן כג: ור"י מלונגיל שם) סוברים שגם למאן דאמר חצי שיעור אסור מן התורה – חלה השבועה על איסור זה מפני שאינו עיקר האיסור אלא איסורא בעלמא הוא (תוס'. וע' דוגמאות לכע"ז בחזו"א קדושין לדף לב: ובית ישי סוס"י עב), או לפי שאינו מפורש בתורה חלה שבועה עליו (ר"ן). והוציא מכאן גם לשאר דברים שאינם מפורשים בתורה, שהשבועה חלה, וכגון הנשבע לחבול בעצמו. וע"ע שו"ת הר"ן לח (לב,ד); זכר יצחק כא).

א. דבר שאינו מפורש שדיבר הר"ן, היינו שגם אין בו עונש בתורה, כגון חצי שיעור או חובל בעצמו. אבל דבר שיש עליו עונש, הגם שנלמד מדרשת חכמים (כגון בתו מאנוסתו) – ודאי נחשב איסור חמור שלא חלה עליו שבועה. אגרות משה יו"ד ח"א קלב.

ובספר אילת השחר (להלן כג) הסתפק לשיטת הר"ן בנשבע על דבר שהוא הלכה למשה מסיני, אם אומרים בזה 'מושבע ועומד מהר סיני'.

ובמנחת שלמה (לא) דן בנשבע על ספק איסור תורה, אם נחשב כנשבע על דבר המפורש בתורה.

ב. בשו"ת דברי אמת (דף קו) האריך בענין זה, וכתב להוכיח שטעם התוס' חלוק מטעם הר"ן, שלפי שיטת הר"ן גם אם נשבע שיאכל חצי שיעור – חלה שבועתו, כיון שחצי שיעור אינו מפורש בתורה, וכן פסק הרמב"ם (שבועות ה,ח). ואילו שיטת התוס' (כג: סד"ה דמוקי) אינה כן.

ואולם מפשטות דברי המהרי"ט (בשו"ת ח"ב מז) נראה שהכליל את טעם הר"ן בדברי התוס'. וכנראה יפרש שמש"כ התוס' שם בנשבע שיאכל חצי שיעור – אינו מוסכם לפי הטעם שכתבו בתירוץ הראשון, ע"ש. וע"ע בשו"ת מהרי"ק קסה.

ג. עוד כתבו ראשונים, שגם אם נאמר שלרבי יוחנן האומר חצי שיעור אסור מהתורה לא חלה השבועה, יש מקום לספקו של רב אשי, שמא כוונתו 'להיתירא' – כגון להנות שלא כדרך הנאות, שאין בזה איסור תורה.

ומבואר שנקטו בפשטות שאף כי נזיר שאכל חרצנים בעינם חייב הגם שאין דרך אכילה בכך, (וכן אם אכל זגים שאינם ראויים – עתוס' נזיר לד: ד"ה מחרצנים), אעפ"כ אם אכל שלא כדרך של שאר מאכלים (כגון שערב דבר מר עמם) – פטור.

ודוחק לפרש דבריהם שדיברו על שאר איסורים ולא על נזיר, שבפשטות לשונם מורה שמפרשים ספקו של רב אשי. וע"ע שו"ת אחיעזר ח"ג פא, יד.

ד. עוד על קושית התוס' כאן – ע' בשו"ת פרי יצחק ח"ב יז.

'שבועה שלא אוכל, ושתה – חייב... שתיה בכלל אכילה'. יש מסתפקים האם הוא כן גם לענין הנשבע שיאכל – ושתה, שהוא פטור. ולפי פשט הסוגיא משמע שאין הבדל בדבר, לעולם שתיה בכלל אכילה, וכן דעת רבינו הרא"ה ז"ל (ריטב"א).

ונראה שבזמנינו, לשון בני אדם כשאומרים 'נאכל' דעתם על אכילה דוקא ולא שתיה לבדה. אך יש מקום לומר, היות ואח"כ שתה הרי גילה דעתו שהחשיב פעולה זו כ'אכילה'. וכסברא שמצינו בראשונים (ע' ר"י בן מגאש כאן ולהלן כד; רמב"ם ה,ה; ר"ן) שנשבע לאכול ואכל עפר – פטור, הגם שכשנשבע שלא לאכול ואכל עפר – לא עבר על שבועתו. אך לפי"ז אפילו אם שתיה אינה בכלל אכילה. וע"ע לדינא.

*

'מושב ועומד מהר סיני הוא' –

'...וכ"ק אבי אדמו"ר זצלה"ה הקשה, הא כל התורה כולה קבלו עליהם באלה ובשבעה, אם כן בכל עבירה ועבירה נמי הרי הוא עובר על 'לא תשא', ולמה לא יהיה החומר הנ"ל בכל עבירות שבתורה, עכ"ד.

ונראה ליישב דהנה שבעת הר סיני לדורות הבאים היא חלה משום דכל הנשמות העתידות להבראות שם היו, ואף דאין ביד הנשמה לבדה לעשות מאומה אלא בצירוף הגוף, בהכרח לומר דהשבעה היתה שתכניס מחשבות טובות בגוף לעוררו וללמדו להשכיל ולהיטיב, כי זוהי תעודת הנשמה ולדבר הזה נשתלחה לעולם-הזה, וכמו שיסד רבי יהודה הלוי זצ"ל בפייט ברכי נפשי שקודם תפילת נעילה. ובכן אם הנשמה עשתה מה שעליה לעשות, לעורר את הנפש המתאווה והגוף שיתאוו לעשות רצון אביהם שבשמים, אף שאין הנפש המתאווה שומעת לנשמה, ותתגבר ותמשול על כחות הנשמה – שוב אין על הנשמה אשם, שהרי היא עשתה את שלה אלא שהנפש המתאווה התגברה עליה. וגדולה מזה איתא בדברי חכמי האמת, שעוד קודם שעושה אדם העבירה הנשמה מסתלקת ממנו. על כן אם הנשמה עשתה את שלה ובראותה שאין הנפש המתאווה שומעת לה – היא מסתלקת ממנו, ממילא שוב אין כאן עונש שבעה כלל, כי הנשמה היא עשתה את שלה והיא אנוסה ומסתלקת, והגוף והנפש המתאווה הרי לא היו שם, ולא חלה השבעה עליהם. ועל כן בשבעה הר סיני אין נפרעין ממנו על 'לא תשא', אלא דוקא על שבעה שנשבע בעולם הזה בגוף ונפש.

וממוצא הדברים שבקיום מצות עשה שמשותפים בזה כל חלקי האדם, הנשמה והנפש המתאווה והגוף – שוב מקיים מצות השבעה.

וידועין דברי הרמב"ם בפירושו לאבות שמעונשן של עבירות אתה יודע מתן שכרן של מצוות, שממה שהמחלל שבת נסקל אתה יודע כמה גדול שכר המשמר את השבת. כמו כן יש לומר שמעונש של העובר על השבעה אתה יודע שכר המקיימה, ואם כן בקיום כל מצוה ומצוה שבתורה כמה יגדל שכר הנשמה שקיימה את השבעה, והגוף והנפש המתאווה שהיה לה לסייע בקיום השבעה' (שם משמואל שבועות תרע"ח ליום ב'. וע' חזו"א י"ד ב,כז; מנחת שלמה נב ד"ה וכן מצינו). על ענין השבעה קודם מתן תורה ואצל בני נח – ע' בספר ישראל קדושים עמ' 81 ואילך. וע"ע במובא ביוסף דעת נויר סא.

עוד בענין שכר המצוות מול עונש העבירות – ע' ביוסף דעת שבת קלב.

דף כג

'ודלמא על ידי אניגרון, דאמר רבה בר שמואל: אניגרון – מיא דסילקי. אכסיגרון – מיא דכולהו שלקי'. 'אניגרון' הוא תבשיל מוצק, יש שהוא עשוי מסילקא (= תרדין) ויש משאר שלקות. [ולשון רבה בר שמואל 'אניגרון – מיא דסילקי...'], שמשמע שהוא מים ולא התבשיל עצמו – אפשר שדבריו מוסבים על התוספתא (המובאת בירושלמי שביעית ה,ב) בנוגע לאכילת פירות שביעית 'אין מחייבין אותו לשתות אניגרון ולא איקסגורון', – ופרש רבה בר שמואל 'מיא דסילקי...', כלומר אע"פ שאסור להפסיד פירות שביעית אינו חייב לשתות את שיירי המים שתבשיל זה, אע"פ שיש בהם מפירות שביעית] (עפ"י חזון איש שביעית י,ד).